

Ernyey József

**Taxa pharmaceutica Posoniensis
(1745)**

Forrás: V. Molnár László (összeáll.): Ernyey József életműve. Gyógyszerésztörténet – művelődéstörténet. Előszó: Grabarits István, a latin szövegrészeket ford.: Magyar László András. A bibliográfia összeállításában közreműködött: Perjámosi Sándor. Gyógyszerésztörténeti szaklektor: Péter H. Mária. Sajtó alá rendezte: Gazda István. Piliscsaba – Bp., 2008. MATI – Ernyey József Gyógyszerésztörténeti Könyvtár – Magyar Gyógyszerésztörténeti Társaság. pp. 184–189. (Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára 24.)

TAXA PHARMACEUTICA POSONIENSIS²³⁶ (1745)

A Pragmatica Sanctio óta oszthatatlanná lett Magyarország és az osztrák örökös tartományok belső életében sajátságos, történelmileg eddig nem méltatott fejlődés kezdődött. Erről az új irányú nemzeti mozgalomról némi képet nyújt az 1741. év diaeta törvényeinek szelleme, de a részletek veszendőbe mentek. Ha valaki megírja majd e kor történetét, nyomról-nyomra követheti e szeparáló törekvés tüneteit a tudomány és irodalom, az ipar és kereskedelem terén, sőt megtalálja nyomait a társadalmi életben is, ugyanakkor, amikor a szép királynő rózsaláncokkal igyekezett egymáshoz fűzni az egymáshoz nem illő feleket.

Messze vezetne tárgyamtól e tételeket egymásután dokumentálni, bár szükséges lenne, a taxa szellemének teljes megértése végett, de mind-azt száraz könyvismertetés keretébe beszorítani nehéz feladat. Mind-ammellett szükségesnek tartottam rámutatni ezekre is, mert a taxa világtörténelmi fontosságú évek terméke: vitam et sanquinem²³⁷ után következett dicső harcok korából való.

Az első nemzeti taxa tehát szorosan egybeesik azzal az idővel, midőn nemzetünk ismét az európai döntő tényezők sorába lépett.

Előmunkálatai úgy látszik Pozsony autonóm határozata folytán már régebben kezdődtek, mert programja már 1742 folyamán a Helytartótanács, illetőleg a kebelében levő Regia Commissio Sanitatis [Királyi Egészségügyi Bizottság] előtt volt, ugyanakkor, amikor a magyar seregek már Bajorországban jártak. Ismeretes ugyanis a Consilium Locumtenentiale

²³⁶ Forrás: Ernyey József: *Taxa pharmaceutica Posoniensis (1745)*. I–IV. = *Gyógyszerészi Értesítő* 7 (1899) No. 25. pp. 385–387, No. 26. pp. 401–402, No. 27. pp. 417–419, No. 28. pp. 449–452. (Részlet: pp. 385–387, 449–452.)

A mű teljesebb címe: Torkos Justus János: *Taxa pharmaceutica Posoniensis ... quatuor linguis, latina, Hungarica, Germanica et Slauica, elaborata Posonii, 1745*. [7], 50, [2] fol.

²³⁷ „Életünket és vérünket” – ezt kiáltották a magyar rendek, mikor Mária Terézia megjelent előttük Pozsonyban a kised Józseffel a karján, és támogatást kért a porosz háborúhoz (– *Magyar László András megj.*)

[Helytartótanács] 1742. jún. 23-án kelt rescriptuma [rendelete],²³⁸ amelyben a városi magisztrátus által benyújtott szabályzat kritikáját olvassuk.

Mellőzve a bennünket közelebből nem érdeklő pontokat a fürdősök, sebészek és bábák munkadíjtételei felől, a Helytartótanács pótlólag felvéti a következőket:

„A gyógyszerészek esküjük erejénél fogva orvosi gyakorlatot nem folytathatnak, ennél fogva a szegény betegeket sem kezelhetik, mert ezeknek a városi physicus hivatalból tartozik ingyen rendelni, amit különben más orvosok sem szoktak megtagadni attól, ki hozzájuk fordul. E mellett szabad leszen a gyógyszerészeknek jövőre is izzasztó-porokat, enyhe hashajtókat, erősítő mixtúrákat eladni, csak a drastica, hánytatók és abortiva kiadása tilos. (...) Gondoskodjék a városi hatóság, hogy rendelete ez értelemben kiegészítve tétessék közzé...”

Végül meghagyja a szenátusnak, hogy *pharmacorum quoque limitationem – substratumque juramenti* [a gyógyszerek korlátozását – és az eskü-ügyet] leíró formulákat mielőbb beterjessze. Az előmunkálatok további sorsáról adataim nincsenek 1744. szeptember elejéig, amikor a taxa szerkesztésével megbízott Torkos dr. kész művét a pozsonyi magisztrátus elé terjeszti.

Terjedelmes beadványából kitűnik, hogy a városi hatóság az idézett helytartótanácsi rendelet vétele után nyomban a szerzőt bízta meg e feladattal s eszerint Torkos két és negyed évig foglalkozott a taxa kérdéssel. Irányáról szolgáljon felvilágosításul a következő idézet:

„Ami a patikabeli orvosságok árát vagy taxát illeti, mely *composita* tekintetében az új bécsi diszpenzatóriumhoz alkalmazkodik, eléggé ismeretes a szakértők előtt, hogy ily súlyos és nagyfontosságú feladattal szemben állva mennyi nehézséget kellett leküzdenem. Legnagyobb gonddal kellett megfontolnom egyrészt az orvosságok drágaságából, főleg a szegényebb osztályra áramló bajokat, másfelől tekintetbe kellett vennem a gyógyszerészek részéről viselendő közterheket, baleset folytán a készítésnél szenvedhető veszteségeket, új dolgok kutatásánál, fertőzött vagy gyanús szerek vizsgálatánál történt károkat, a veszélyeket és kellemetlenségeket, melyek ezen ártalmas és mérges szereknél előfordulhatnak, rosszul kevert vagy elavult anyagok megsemmisítését: továbbá a nagy figyelmet kívánó készítést, mely többre becsülendő, mint a nyersanyagok maguk. Számot kellett vetnem a behajthatatlan követelések veszteségeivel és a gyógyszerészek, ha nem is fényes vagy költséges, de mindenesetre tisztességes megélhetésével. Mindezeket – *pro aequo et iusto* [a méltányosság és igazság érdekében] – megfontolva, úgy oldottam meg feladatomat, hogy a jelen taxa a természete-

²³⁸ Linzbauer, Franc. Xav.: *Codex sanitario-medicinalis Hungariae ab incunabulis Regni usqua ad nostra tempora, studio et opera ... congestus*. Tom. II. Budae, 1852. p. 195. art. 275.

tes méltányosságnak megfelelően: legyen benne kellő egyensúly, azaz sem a közönség károsodására, sem a gyógyszerész veszteségére ne vezessen, de mind a két félnek pars indemniss esse videatur [úgy tűnjék, hogy egyik felet se érte kár].”

Az egzotikus szerek ára, mely külső viszonyok szerint változik, jelölve van, ezeket szükség szerint emelni, vagy csökkenteni lehet. Erre nézve a következő kulcsot adja:

„Ha valamely szernek fontja, beleértve az összes kiadásokat pl. 5. garasba kerül – akkor ½ uncia vagy 1 lat 1 denárt ér – következőleg ahány-szor 5 garasba kerül fontja, annyi dénárba számíttassék unciája.”

E homályos példát megvilágosítja a rebarbara árszámítása. Válogatott finom rebarbara fontja az év elején volt 25 rénes forint, vagyis 100-szor 5 garas – akkor fél unciája 100 dénár, azaz 1 rénes forint volt. Legutóbb ugyanezen rebarbara fontja már csak 16 rénes forint, azaz 64-szer 5 garas és így fél unciája ez idő szerint 64 dénárba jön.

Ilyen „norma” szerint állapítja meg a többi unciánként kelendő szer árát, melyek értéke nem fixálható, „mert ily módon az egész országban egyöntetű, illetőleg csak 1–2 dénárban különböző taxa érvényesül”. (...)

*

A kir. Helytartótanácsához intézett kérvényében Torkos dr. ismételten kiemeli, hogy most már csak költségeinek megtérítését óhajtja, melyek hitellességét mellékelt számlákkal igazolja. Három főbb pontba csoportosított argumentumait, az alábbi „difficultates” jobb megértése érdekében, szükségesnek tartom legalább részben közölni.

1. Műve a királyi Helytartótanács rendelete és direkt megbízása folytán készült, a költségek és méltányos honorárium megtérítésének ígérete mellett. Ugyancsak a Helytartótanács, másrészt őfelségének kegyes resolútiója értelmében jónak, az országra nézve üdvösnek ismertetvén el, nyomdába adatott s ettől kezdve a szerző többé nem a maga tulajdonának tekintette, csupán bizománynak, melyet kezelni akart.
2. Őfelségének szándéka a költségek teljes megtérítése, hogy a mű így közhasznúvá váljék.
3. Megfelelő alap e költségek fedezésére valóban nincsen, azért csupán a kir. Helytartótanács jóakarata oldhatja meg e kérdést oly módon, hogy e művet fent írt okoknál fogva sajátjának tekintvén elfogadja, s jogául fogva az illetékesek között szétosztja. Ezek után, ha közbenjár a nádornál, keresztülviheti azt, hogy e követelést az országos pénztár más kiadásokkal együtt kiegyenlítsse. Reményli – úgymond –, hogy a királyi Helytartótanács az üres ígéletben bízó szerző anyagi károsodását nem kívánja, s művét –

az utólag támadt üres kifogások dacára – nec attentis nonnullorum invalidis et supervacaneis contradictionibus [nem véve figyelembe némelyek értelmetlen és fölösleges akadémikuskodásait], elfogadja.

Az alább közölt difficultások, a taxával szemben utólag emelt kifogások szerzője ismeretlen. Lehet ugyan, hogy csak az innen-onnan beérkezett panaszok gyűjteménye, de valószínűbb, hogy a konkurens bécsi taxa híveinek műve, akik a magyar árszabás terjedését akarták ezzel meggátolni, akár személyes, akár politikai okoknál fogva, mert Torkos, midőn a főbb kifogásokat, ugyancsak a kir. Helytartótanácsához benyújtott iratában cáfolja „contradictiones, quas invidia, et nocendi cupiditas peperit, quia vero curiosae et iniquae, ideo nec responso dignae” [olyan akadémikuskodások, amelyeket az irigység és a rosszindulat szült, mivel pedig szórszálhasogatók és méltatlanok, nem méltók válaszra sem]. kifejezésekkel ír róluk. Egyébként csak a szerző apológiája őrizte meg emléinket: még ennyit sem tudnánk felőlük, ha Torkos maga elő nem hozza.

I. Első és legfontosabb kifogás a taxa általános érvényét támadta meg. Hogy képzelet – kérde az ellenvető – egyforma árakat szabni az egész országban, mikor a felvidéki Rozsnyón pl. némely szert olcsóbban, mást ellenben csakis drágábban lehet adni, mint ahogyan a taxa írja? Ez ellenvetéshez úgy látszik némi localis patriotismus fűződhetett, mert Torkos részletes válaszában igyekszik megokolni művének „pozsonyi” jelzőjét. Más államok árszabásai is az ország egyik-másik városáról vannak elnevezve, és mégis az összes többi városokra nézve kötelezők. Vajon nem okozott-e nehézséget a korábban általánosan behozott és alkalmazott bécsi taxa? Vajon nem könnyebb és méltányosabb a pozsonyinak alkalmazása az előszóban kifejtett szabályok mellett? Hiszen normája olyan világos és apodiktikus, hogy semmilyen bíró sem támaszthat ellene kifogást.

II. „E taxa követelésére senki nem kényszeríthető” – mondja az ellenvetés. Torkos válasza röviden kiemeli, hogy a Helytartótanácsnak joga van megállapítani, mégpedig a közügy érdekében, vajon a gyógyszerészek és kirurgusok maguk taxálják-e szereiket és műtéteiket, vagy pedig egységes és általános taxa szerint, melyet a tanács komoly megfontolás után jónak ítélt.

III. „Sok megyének eddig sem volt gyógyszerháza vagy orvosa, ennél fogva nekik e munka felesleges.” Tagadhatatlan, hogy sok megyéből az orvos és gyógyszerész eddigelé hiányzik, de van helyettük kirurgus, aki patikárius módjára árulja a gyógyszereket, ennél fogva úgy ebbéli működése, mint sebészi teendőinek taxálása, nemkülönben a bábák rendben tartása végett, szükséges az országos érvényű árszabás.

IV. „A könyvet igen drágán adják.” A királyi Helytartótanács a mű árát – bizonyos nem ok nélkül – 1 imperiálban szabta meg, az én kiadásaim pedig ennek dacára, annyi év múlva sem térültek meg. Továbbra, ha

a bécsi taxa – amely alig fél akkora, mint az én művem – 23 garasba számtattik, akkor a kétszerte nagyobb és terjedelmesebb (folio) mű, költsége is nagyobb lévén, 1 imperiálon alul nem adható.

A többi kifogás ellen részletesen védekezni szükségtelennek tartja, egyszerű – „nec responso dignae” [válaszra méltatlanok] – kifejezéssel utasítja azokat vissza.

Nem tudtam megállapítani: lett-e eredménye ez utolsó folyamodásának, megtérültek-e költségei, vagy teljesült-e leginkább az ismert paródia:

„Dat Galenus opes: porcellos atque capones,
Saepe loco argenti poma, vel ova dedit.”²³⁹

Torkos maga alig érte meg pöre végét, de műve túlélte őt, sőt becsét csak a szerző halála után kezdték felismerni – egykori pályatársai, a magyar gyógyszerészek. A hatósági nyomás dacára sem az 1766-ban, sem az 1777-ben kiadott bécsi árszabások nem tudták kiszorítani, bár ez utóbbinak megjelenése alkalmával már nem akadt Skollanicshoz²⁴⁰ hasonló mérész védője a nemzeti műnek. Az 1777. évi 859. sz. mandatum regium nyomán kelt 1102. sz. kir. helytartótanácsi határozat még arra is hivatkozik, hogy sok magyar, horvát és erdélyi orvos sürgeti a bécsi taxa behozatalát, és ezzel szemben a gyógyszerészek a Torkos-féle műhöz ragaszkodnak. Az 1779-es év folyamán ismét új osztrák árszabás jelent meg, lényegesen javított ártételekkel, de a magyar gyógyszerészek mit sem akarnak tudni felőle. A bécsi kamara dühöngött: egymás után küldte a dekrétumokat, de pozitív eredményt mégsem ért el. A 24 arany pénzbírság mindenkor elmaradt, mert derék elődeink az avult taxa szerint is olyan pontosan tudtak számítani, hogy beléjük kötni nem lehetett. Ez utóbbiakra nézve néhány példát is idézek.

A már említett taxák rendeletein kívül az 1785. július 13-án kelt 7097. sz. udvari rendelet „graviter injungit et concredit” [nyomatékosan hangsúlyozza és megbízást ad arra, hogy]: a Helytartótanács rendezze a taxa ügyét, mire 17159. sz. alatt kemény rendelet ment: omnibus regni jurisdictionibus – járjon utána „an cur antiquae taxae de anno 1745. firmiter

²³⁹ „Kincseket ad Galenus: malacot s hájjal teli kappant / pénzek ezüstje helyett jó a gyümölcs, a tojás.”

A vers eredetije a középkori mondóka: Dat Galienus opes, dat Justinianus honores/ at genus et species cogitur ire pedes, vagyis hogy Galenus (az orvostudomány) kincseket ad, Justinianus (a jog) tisztségeket, ám a genus és a species (a bölcsészet) gyalog kell járjon. Ezt ülteti át a magyar viszonyokra a gúnyvers (– *Magyar László András megj.*)

²⁴⁰ hodósi Skollanics József Ferenc (1720–1785) pozsony megyei főorvos. Fő műve: *Benignum normativum regium in re sanitatis an.* 1770. emanatum. Posenii, 1770. 34 lev. [Az egészségügy dolgában 1770-ben kiadott kegyes királyi irányelvek.] A magyarországi egészségügyi rendszert tervezetéről írt német nyelvű munkája már csak halála után jelent meg (– *a lektor. megj.*)

inhaereatur” [az ország minden joghatóságában járjon utána, vajon miért ragaszkodnak annyira az 1745-ös régi árszabáshoz]?

Milyen válasz ment fel, nem tudjuk, de a következő évben 1786. február 21-én Pozsonyban tartott patika²⁴¹ vizitáció jegyzőkönyve még csakis a Torkos-féle műről tud számot adni. A kérdőre vont tulajdonos, Riess János vallomása szerint a bécsi taxák nem fogadhatók el „weil sie zu lokal und nur für Wien bestimmt wären” [mert helyiek és csak Bécsre vonatkoznak]. A derék német mindenesetre bővebb magyarázatot is adott, amely a jegyzőkönyvbe nem került, de válasza kielégítő lehetett, mert a bizottság megjegyzi: „Die Sache verdiente daher genauer untersucht und erwogen zu werden” [az ügy emiatt alapos vizsgálatot és mérlegelést érdemel]. Végül kénytelen beismerni: „Die mehreren Recepten sind unter der Taxe – befunden worden” [a legtöbb recept az árszabás alattinak találtatott]. Ugyanilyen viszonyokat talált az 1785-i komisszió „Az Arany Griffhez” nevű pozsonyi, akkor Kochmeister birtokában levő gyógyszer-tárban. „Um den Preiss gefragt – zu wohlfeil geschätzt wurde, tovább pedig kiemeli: in dieser Apotheke, sowohl als in andern, noch fest an Pressburger Tax gehangen wird” [Ami az árat illeti – igencsak jutányosan volt megállapítva... ebben a patikában, akár a többiben is, még mindig makacsul a pozsonyi árszabáshoz ragaszkodtak].

Több hasonló esetet mellőzve, még 1794-ből is van ilyen adatunk, a pápai irgalmasoknál végzett vizsgálat alkalmából.²⁴²

Ezekkel az adatokkal szemben csak egyetlen esetről van tudomásunk 1787-ből, ahol a sors éppen Torkos fiát, Torkos Jánost²⁴³ hozta abba a kellemetlen helyzetbe, hogy atyja művét nem találja és konstatálni kell: „die Wienerische Taxe ist eingeführet” [a bécsi árszabást vezették be].

A pozsonyi taxa, szórványosan bár, de az 1799. évi magyar taxa idejéig tartotta fenn magát, tudós szerzőjének erkölcsi előnyére, elégtételül az elszenvedett támadásokért.

²⁴¹ gyógyszer-tár a „Szentháromsághoz”

²⁴² Lásd az 1795. márc. 27-én kelt 5994. sz. rendeletet.

²⁴³ Torkos János (szül. 1733) orvosdoktor (– a lektor. kieg.)